

הצבועים, אין בעולם רע מהם

כדי להיות עניו צריך האדם להכשיר את ליבו. לא די במעשים חיצוניים כמו אלו ההולכים ברחוב בראש מושפל, חובקים אצבעות ידיהם אלו באלו בהפגנה חיצונית של בושה והכנעה, ומדברים בלחש מופרז עד שבן שיחם צריך לבקש ממנו שיגיד דבריו עוד פעם ובקול. הללו מתגאים בשם התואר "עניו" שמדביקים להם, אבל בפנים ליבם עולזים הם שהצליחו להשיג "שם טוב". ועל ענווים מדומים ורעים אלו הגדיר רמח"ל: "שהם מכלל הצבועים אשר אין בעולם רע מהם" (מסילת ישרים, תחילת פרק כ"ב). מניין ידע רמח"ל שהם הגרועים ביותר? כי בגמרא האריכו לבזות ענווים מזויפים הללו ("שבעה פרושין הן", סוטה כ"ב ע"ב) ובסוף דבריהם הביאו מעשה. אמר ינאי המלך לאשתו לפני מותו (כך פירש רש"י): "אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועים שדומים לפרושין; שמעשיהם מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס". ומפרש רש"י כי ינאי הרג רבים מחכמי ישראל ונהפך להיות צדוקי. וכשעמד למות "היתה אשתו יראה שלא יעבירו המלוכה מבניה, והיתה אומרת לו לבקש מלפניהם עליה. ואמר לה, אל תתיראי מן הפרושין, שצדיקים הם ולא יגמלוך רעה; ולא לבניך, שלא חטאו להם. אלא [תתיראי] מן הצבועים מבחוץ, ואין תוכם כברם". עד כאן לשון רש"י. ואם מכל האזהרות העולות על הדעת שהבעל פוקד בהן את אשתו זמן קצר לפני מותו, דווקא זו מה שמצא לנכון להדריך אותה, יש ללמוד מזה שזהו הקלקול הקשה ביותר.

מן המאפיינים של הצבוע הוא שכל דתיותו היא ברמה נלהבת מול עיני הרואים. יברך ברכות בלהט מופגן בנוכחותם של אחרים, אבל בינו לבין עצמו אומר את הברכות במלמול ובולע חצאי תיבות. במקום ציבורי הוא מבליט לעיני כל את חסידותו (עיין סוטה כ"ב ע"ב, על שבעה פרושין, רש"י ד"ה המנקיף רגליו). כתב הרמב"ם בפירוש המשנה (מהד' הגר"י קאפח, עמ' קע"ד) "שהם מוסיפים על מה שהם חייבים, ומגזימים בחיצוניותם כדי לגנוב דעת הבריות וכו' וממאיסים את התורה".

כך מצאנו גם אצל קרח, הדמות המרכזית בפרשתנו. הוא שהכריז מול משה רבנו: "כי כל העדה כולם קדושים, ובתוכם ה', ומדוע תתנשאו על קהל ה'?" (במדבר ט"ז, ג). מרד זה נגד נשיאותו של משה נשמע לנו כהליך דמוקרטי. אם כולם שווים, למה יתפוש משה שררה עליהם וימנה את אחיו אהרן להיות כהן גדול? אבל כאן העוקץ. לדעת קרח, מי כן הראוי ביותר להיות כהן גדול בישראל? לדעת קרח דווקא הוא עצמו הראוי ביותר לתפקיד זה! אמנם עליו נכון לקרוא את הפסוק "אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר". הרי כל דבורי שגב עבור "שוויון העם" היו עלי תאנה למען יהיה הוא עצמו שליט עליהם.

קרח ועדתו נהגו גינונים של אדיקות יתירה. בפסוק ראשון של פרשתנו נימנה און בן פלת עם המורדים, אבל אחרי כן אין שמו נזכר כלל. למה? מסורת ביד חז"ל כי אשתו הצילה אותו. היא טענה לפניו מדוע עליך להתערב במחלוקת? אם משה הרב, תשאר אתה תלמידו. ואם קרח יהיה הרב, הרי אתה גם תלמידו. התאונן לפניו, "מה אעשה? הרי הייתי בעצה אחת עם קרח ונשבעתי לו אמונים?" אמרה לו "שב בשקט, אני אטפל". ידוע כי כל העדה כולם קדושים וצנועים. השקתה לו יין, ונרדם. אחר כך היא התיישבה בחצר הבית ופרעה שערותיה כדי לסרוק אותן. כל מי שבא לקרוא לו לבוא לעמות עם משה, ראה אותה בחצר במצב בלתי צנוע וחזר לאחוריו. בינתיים נבלעו בני עדת קרח באדמה, והוא ניצול (סנהדרין קט ע"ב). הרי שגם הרשעים בעלי מחלוקת נהגו גינוני קדושה לא להביט באשה בשערות גלויות.

היה קשה מאוד למשה להתמודד מול "דתיות" מופגנת של קרח. כאשר בני עדתו רצו להגיש קטורת הצטרך משה להתחנן לה' "אל תפן אל מנחתם" (במדבר ט"ז, ט"ו ע"י שם רש"י). כיצד יעלה על הדעת שה' יקבל מנחת הרשעים? אלא כיון שהם הצהירו שהם מתגעגעים מאוד לגשת אל הקודש פנימה ולעבוד את ה', שמא מעורב בזה קורטוב של "לשם שמים" וזה יחפה על זדונם?

ידוע כי "והזר הקרב יומת". אדם המתיימר לשמש ככהן גדול ואינו ראוי לכך, ימות. כאן בפנינו חזון כביר, מאתים וחמישים איש צועדים בסך אל המקדש, איש איש ומחתה קטורת בידיו, ויודעים הם על הסכנה שבדבר, ואינם נרתעים. כי כל אחד מן 250 איש הללו חושב בדעתו כי 249 שבצידו מימין ומשמאל, הם שימותו מיד ורק הוא בלבד יישאר בחיים. וכל אחד מהם לא חשש אפילו לספק ספיקא של סכנה. וכי יש "שגעון גדלות" והזיה עצמית ומדומה יותר מזה?

צביעות היא בעיה גדולה בכל תחום (מסחר או חינוך) שהאדם עוסק בו, אבל בדת היא בעיה סבוכה וקשה ביותר. להבחין מה כשר ומה פסול יש מדד מוכן. יש לבחון שחסידות זו לא תזיק למוסר הטבעי. כך כותב מרן הרב אברהם קוק: "אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם, כי אז אינה עוד יראת שמים טהורה וכו' אבל אם תצויר יראת שמים בתכונה כזאת שבלא השפעתה על החיים היו החיים יותר נוטים לפעול טוב, ולהוציא אל הפועל דברים מועילים לפרט ולכלל, [אבל] ועל פי השפעתה [של יראת שמים הלא נכונה הזאת] מתמעט כח הפועל ההוא, יראת שמים כזאת היא יראה פסולה" ("אורות הקודש", ח"ג, ראש דבר, עמ' כז; קבצים, קובץ א סימן ע"ה).

במלים אחרות, יש "מוסר טבעי" שהאדם יחוס על כבוד חברו, ישתדל לא לגרום לו מצוקה, ותמיד מוטל עלינו להרגיש אחוות האדם. אבל הקם להתפלל בהנץ החמה, שעה שרוב בני אדם עדיין ישנים, והוא צועק תפילותיו בקול צרחני עד שמעיר משינתם חלק מהשכנים לבית הכנסת, הרי יראת שמים שלו פגומה. וכן הבא לבקר בבית חברו ומגישים לו מזון בהכשר של רבנות מסוימת, הכשר שהוא שונה ממה שהורגל אליו

האורח, אם הוא מסרב לאכול ממנו הוא פוגע ברגשותיו של המארח. עדיף היה אם לא היה בא לבקר. ברור שאם מדובר בספק איסור ממש, אין לו לאכול ממנו. אבל בארצנו יש כמה וכמה הכשרים: הרבנות הראשית, בד"צ, בלז, שארית ישראל, חתם סופר, אגודת ישראל, הרב לנדא, הרב מחפוד, יחוה דעת ועוד כמה. ההבדלים ביניהם שכל אחד סומך על פוסק אחר מקדמונו. אבל למעשה מדובר בספקות מדרבנן, וסוף כל סוף יש איזה שהוא פוסק המתיר. אבל חטא של פגיעה ברגשות המארח הוא ספק דאורייתא של אונאת דברים. אותו בעל "אדיקות" מזויפת הוא בעל אינטרס אישי להפגין "יראת שמים" שלו, ומפני זה איננו חש לאיסורים אחרים.

"החכם עיניו בראשו", כלומר להתכונן בתחילה לפני שמגיע האדם למצב בעייתני. אורח המקפיד להיות מושלם בכשרות המזון יכין לו איזו התנצלות (אפילו בשקר, כדי לשמור על השלום) לנמק למה איננו בא לסעודת חברו, לדוגמא: כי יש לו התחייבות אחרת להיות במקום אחר באותו יום. ואם בא שם יאמר שאינו חש בטוב לאכול סוג זה של מזון שמגישים לו (ויאכל ממאכל אחר הנמצא על השולחן) וכיו"ב תחבולות שלא יבוא למצב רע של פגיעה ברגשות הזולת.

יש בימינו מריבות רבות בין חלק של הציבור החרדי לבין המייצגים את הציבור הדתי. חלק מהקבוצה הראשונה מורגל להטיל אשמות והשמצות על המחנה השני באצטלה של שמירת הדת ו"טהרת המחנה", אבל יש בזה בעיית חילול השם בעיני הציבור הכללי שהוא תמה על המריבה "כלום זו נקראת דת?", ויש בעיה נוספת של הלבנת פנים. חטא זה של אונאת דברים כה חמור עד שחז"ל חינוכו שיש לו לאדם ליפול תוך כבשן האש (כמו שעשה מר עוקבא, כתובות סז ע"ב) ולא לבייש את חברו. לפי התוספות (סוטה י ע"ב ד"ה נוח לו) וכן דעת רבנו יונה (אבות, פרק ג, "המלבין פני חברו") דין זה של מסירות נפש הוא הלכה למעשה ממש, ואינה מליצה בלבד. ובימינו זול הדבר מפני השפעת העיתונות החילונית. הרבה צביעות יש במריבות הללו.

בעבר כתב המשגיח הגדול ר' שלמה וולבה ("עלי שור", שנת תשמ"ו ח"ב, עמ' קנב-קנד) מה ההבדל בין "אדיקות" ("פרומקייט") לבין יראת שמים אמיתית. הוא מלמד כי אדיקות בלי דעת היא נטייה אגואיסטית שהאדם פועל לטובת עצמו בלבד בלי להתחשב באחרים. אדם "אדוק" זה דואג לרפד את דרכו האישית להגיע לשכר המובטח בגן עדן הנצחי, וכאמצעי לכך דורס על גבם של יהודים אחרים על ידי השמצות או נזקים אחרים. אדיקות זו תביא לידי שנאת חנם, רכילות, הלבנת פנים, מחלוקת. כלשון הרב וולבה: "בני שיטה אחת מחזיקים זאת למצוה להכחיד יריביהם. ומה לא מותר לעשות בשעת "בחירות"? "עכ"ל. ר' ישראל סלנטר היה קורא לזה (באידיש) "א פרומער יצר הרע".

מסופר ב"תנועת המוסר" כי פעם הגיע תורו של ר' ישראל סלנטר לומר בבית הכנסת "קדיש" על אביו. באותו יום הגיע שם איש אחר שביקש גם הוא לומר "קדיש"

על בתו שנפטרה. היו נוהגים שם כי רק אדם אחד אומר "קדיש" או זה או זה ולא כמה ביחד. כמובן ההלכה היא שהאומר על אביו הוא הקודם לאומר על בתו. אבל ר"י סלנטר ראה עוגמת נפשו של אותו האיש, לכן ויתר לו ונתן לו את הזכות לומר "קדיש" במקום ר"י סלנטר. וזהו ההבדל בין "פרומקייט" עיוור לבין שמיעת הלב לצו המוסר האמיתי והלבבי, המוסר הטבעי. ולזה התכוון הרב אברהם קוק "אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם, כי אז אינה עוד יראת שמים טהורה".

מה היא חסידות אמיתית? חלק ממנה היא הדקדוק במצוות בין אדם למקום, אבל חלק השני הוא "גודל ההטבה, שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות ולא מריע להם, וזה בגוף, בממון ובנפש" (מסילת ישרים, תחילת פרק י"ט). ודאי שאין שלמות בדקדוק המצוות אם הוא בא על חשבון ההטבה לבריות, בלי הארת פנים של חסד ויחס של כבוד הדדי. מרן הרב אברהם קוק הזכיר ביקורת זו באומרו על חלק של אוחזי החסידות בזמנו: "היא הולכת עכשיו בדרך החרדות הפשוטה וכו'. על כן סר אור החסד מתוך הלב, וכל הפנים הינם נזעמים ומלאים דינים תקיפים, קשים ועצובים. על כן הכל נופל" ("אגרות הראי"ה", ח"א עמ' קסא).

כיצד הדרך להבחין מה בין זיפו של קרח ועדתו לבין אמיתות הרצון לעבוד את ה'? הבדיקה היא אם האדם מבטל ערך עצמו, אינו בא להבליט אדיקותו, והוא רוצה רק טובתם של כלל ישראל. כי אם יש לו לאדם איזו נגיעה של הנאה עצמית מאותן המלחמות שהוא לוחם נגד אחרים, אם יש לו סיפוק היצר מפני הלהיטות שלו והוא שש אלי קרב, סימן פסול הוא. ה"חזון איש" כתב על בית דין הגון המעניש לרשעים כדי להרתיעם מלחטוא שוב או המעניש כדי לחנך את הדור: "העונש צריך להיות מתוך יגון עמוק, נקי מרגש צרות עין בשל אחרים" (על או"ח, עמ' 163).

הכיתות השונות של מקיימי המצוות במלחמתם בזמננו אלו נגד אלו משתמשות ב"היתר" הנפוץ שמותר לספר "לשון הרע לתועלת". ולכן נוהגות לפרסם בעיתונות או ברדיו כל מיני השמצה ומאמרי שיטנה אלו על אלו. אבל המעיין בספר המוסמך לנושא זה ("חפץ חיים", הלכות לשון הרע, כלל י') מוצא שיש שמונה תנאים מגבילים המונעים שימוש פרוץ בהיתר זה. יש להם סימון קל לזכירה: אותיות בבג"ד כחת"ן. והם ראשי תיבות כדלהלן: [ב] (ברור), שיהא ברור שפלוני שמכפישים אותו, באמת ביצע ועשה מעשה מחפיר ההוא. [ב] (ברור) שיהיה ברור שזה מעשה עבירה. כי אם יש אפילו "פוסק" אחד המתיר הדבר, למרות שרבים הם המחמירים בדבר, כבר אי אפשר להאשים את המבצע. [ג] (גדול) לא להגדיל בדיבוריו וסיפוריו את מימדי המעשה מעל ומעבר למה שבפועל נעשה. [ד] (דרך), אין דרך אחרת כיצד להביא לתיקון הנדרש. [כ] (כוונה) כוונת המדבר היא לשם תיקון העוול, ולא סתם כדי להזיק ולהציק. [ח] (חטא). שלא יהיה מצב שזה המדבר לשון הרע גם הוא חוטא לפעמים באותו ענין של זה שהוא מדבר נגדו. כי אז ייענש על דיבוריו. [ת] (תוכחה). שניסה כבר המדבר להוכיח

את איש זה שמדובר בו. כי אילו היה מדבר איתו, שמא זה היה מועיל והיה מפסיק ממעשיו? (נ) [נזק]. שאין דיבורו מיסב לזה שמדברים עליו איזה נזק גדול שהוא מעל ומעבר למה שמגיע לו. הסך הכל של שמונה תנאים אלו (שראשי תיבות שלהם הוא: בבג"ד כחת"ן) מביאים לכך שקשה מאד למצוא היתר על מה שנהוג בזמננו שבני קבוצה זו מכפישים ומבזים בני הקבוצה השניה. וצריכים לזכור, חטא לשון הרע הוא קשה, שקול נגד ע"ז גלוי עריות ושפיכת דמים (ערכין טו ע"ב). אם האדם מטמא פיו (או עט כתיבה שלו) בלשון הרע על קבוצה בישראל, חטאו מוכפל לפי מספר האנשים שבקבוצה ההיא המושמצת [כן כתב "חפץ חיים"]. ומי יכול לעמוד בעונש ענק כזה?

הזהירה התורה: "ולא יהיה כקורח וכעדתו" (במדבר י"ז, ה') על סמך פסוק זה דרשו חז"ל "כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו" (סנהדרין קי ע"א), והללו שמתקוטטים ועושים מריבות, כביכול, במסווה של "לשם שמים". יש לבדוק אם אינם "עושים מעשה זמרי, ומבקשים שכר כפנחס" (סוטה כב ע"ב). והם הם הצבועים "שאין בעולם רע מהם".